

VĒSTURES AVOTI

Margarita Barzdeviča

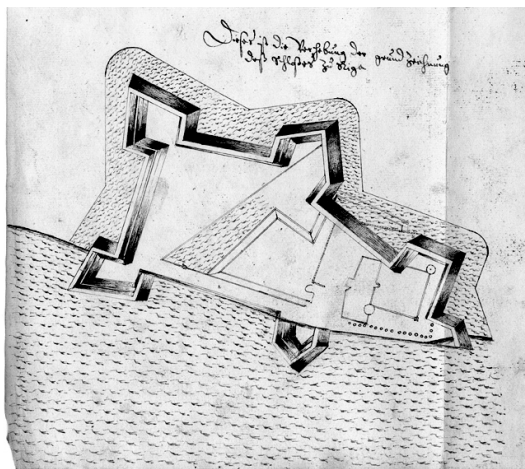
JOHANA RODENBURGA RĪGAS NOCIETINĀJUMU PLĀNI NO VALSTS ARHĪVA STOKHOLMĀ

No 17. gs. 30. gadu beigām līdz 50. gadu vidum Zviedrijas interesēs Rīgas aizsardzības sistēmas plānošanu un pārbūvi vadīja Rīgas ģenerālkvartīrmeistara amatā ieceltais fortifikāciju jeb kara inženieris Johans Rodenburgs (*van Roodenborgh*, arhīva dokumentos arī *Rotenburg*; ?–1660¹). Cēlies no senas Flandrijas muižnieku dzimtas, pēc militārā dienesta Nīderlandē J. Rodenburgs neilgi bija Maskavas cara galvenais inženieris, bet 1637. gadā iestājās Zviedrijas dienestā.² Jaunākie pētījumi (I. Ose)³ liecina, ka J. Rodenburga darbība Rīgas apkārtnē sākās 1639. gadā ar Daugavgrīvas jaunā cietokšņa – Neimindes (*Neumünde*) pārbūvi. 17. gs. 40. gadu sākumā J. Rodenburgs ķērās arī pie Rīgas pils un pilsētas nocietinājumu sistēmas pārbūves plānošanas. Ziņas par to rodamas gan J. Rodenburga biogrāfijas aprakstos, gan apcerējumos, kas veltīti 17. gs. Rīgas pilsētas attīstībai un nocietinājumu modernizācijai.⁴ Taču līdz pat 20. gs. beigām informācija par J. Rodenburga izstrādātajiem Rīgas pilsētas un priekšpilsētas nocietinājumu plāniem – projektiem lielākoties iegūta no rakstītajiem vēstures avotiem, jo plāni ar J. Rodenburga parakstu nebija zināmi (2.a att.). 1961. gadā zviedru pētnieks G. Eimers gan publicēja ar 1650. gadu datētu Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu skici, kas glabājas Stokholmā Kara arhīvā.⁵ Arī tā ir bez paraksta, bet ar J. Rodenburga vārdu to saistīt ļauj informācija par Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu projekta tapšanas gaitu. Savukārt Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja kartogrāfisko attēlu kolekcijā saglabātais ar 1652. gadu datētais Rīgas priekšpilsētas pārbūves un nocietinājumu plāns – projekts⁶ ilgu laiku tika piedēvēts pat vairākiem autoriem. Vēstures literatūrā tas pazīstams arī kā “Horna plāns”, jo virsrakstā, kas plāna pamatnes bojājumu dēļ salasāms gan tikai daļēji, minēts Gustavs Hurns (*Horn*), Vidzemes ģenerālgubernators no 1652. līdz 1653. gadam,⁷ kurš gan, visticamāk, plānu tikai akceptējis. Jau vēsturnieks Jānis Straubergs norādīja, ka G. Hurns nav 1652. gada plāna

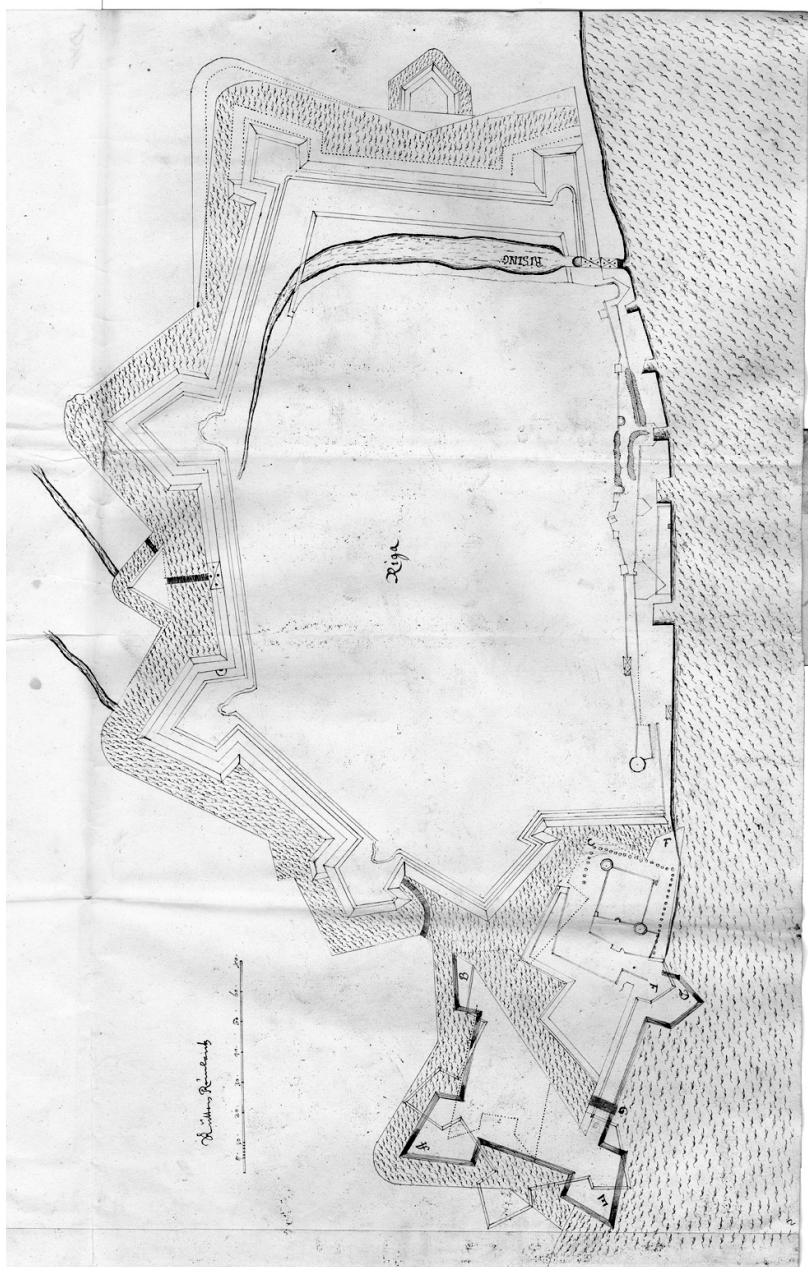
autors, bet vienlaikus atzina, ka plānu izstrādājis Rīgas pilsētas inženieris Francisks Murers (*Murrer*, 1609–1681).⁸ Taču vēl 1987. gadā pēc vēsturnieka Rūdolfā Širanta materiāliem izdotajā katalogā “Rīgas kartes un plāni no 17. gs. līdz 19. gs. 60. gadiem”⁹ kā 1652. gada plāna autors minēts G. Hurns.¹⁰ Tajā pašā laikā pētījumos J. Rodenburga saikne ar 1652. gada plānā attēlotajiem Rīgas priekšpilsētas pārbūves priekšlikumiem apšaubīta netika.¹¹ Tomēr tikai 1652. gada projekta salīdzinājums ar līdzīgiem tā laika plāniem, kas glabājas Zviedrijas Kara arhīvā Stokholmā,¹² apstiprināja J. Rodenburga autortiesības uz 1652. gada Rīgas priekšpilsētas izbūves plānu.

Līdzīgas neskaidribas ir arī ar 1650. gada Rīgas pilsētas un priekšpilsētas nocietinājumu projektu,¹³ ko uzskata par Rīgas pilsētas fortifikāciju inženiera F. Murera veikumu.¹⁴ Taču jau Pauls Kampe¹⁵ rakstīja, ka 1650. gadā Murers Rīgas pilsētas plānā tikai iezīmējis J. Rodenburga izstrādāto projektu priekšpilsētas nocietinājumiem ar vaļņiem, bastioniem un aizsarggrāvjiem. Plašāku informāciju par J. Rodenburga ieguldījumu dod Zviedrijas Valsts arhīvā (*Riksarkivet*) Stokholmā saglabātie J. Rodenburga dokumenti – pārsvarā Zviedrijas karalieni un valdībai rakstītās vēstules.

J. Rodenburgu Rīgas ģenerālkvartīrmeistara amatā bija iecēlusi Zviedrijas karaliene un valdība, tādēļ visas problēmas un konflikt-situācijas viņš centās paskaidrot un atrisināt uz Stokholmu sūtītās vēstulēs. Jāatzīmē, ka daļa informācijas par J. Rodenburga korespondenci ar Zviedrijas karalieni un valdību atrodama arī Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos.¹⁶ Taču Valsts arhīvā Stokholmā ir nokļuvušas J. Rodenburga oriģinālvēstules, par kurām agrāk ziņu nebija.¹⁷ Vēstulēs J. Rodenburgs lielu uzmanību pievērsis paša labklājības nodrošināšanai, īpaši laikā, kad ilgstoši aizkavējās valdības

1.a att. J. Rodenburga 1641. gada Rīgas pils nocietinājumu plāns – projekts (no Zviedrijas Valsts arhīva Stokholmā)

1.b att. J. Rodenburga 1641. gada Rīgas pils un pilsētas nocietinājumu plāns – projekts (no Zviedrijas Valsts arhīva Stokholmā)

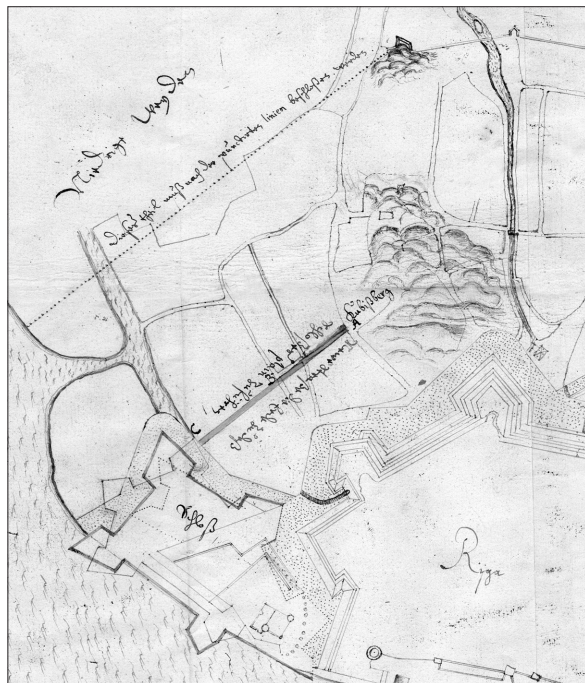

*Johannes van Noord
1643*

2. att. J. Rodenburga 1643. gada Rīgas pils nocietinājumu un priekšpilsētas nocietinājumu plāns – projekts (no Zviedrijas Valsts arhīva Stokholmā)

2.a – J. Rodenburga paraksts

2.b – J. Rodenburga projektētais ceļš no pils līdz Kubes kalnam

solītais atalgojums; risinājis domstarpības ar Rīgas pilsētu par nocietinājumu būvi, attaisnojies par konfliktiem ar Rīgas pilsoņiem nocietinājumu būvei atsavināto gruntsgabalu dēļ, kā arī centies panākt Rīgas pilsētas inženiera H. Milmaņa nomaiņu ar F. Mureru un risinājis vēl daudzus citus jautājumus.¹⁸ Vēstulēm pievienoti arī trīs J. Rodenburga zīmēti plāni – projekti:

1) [Plāns satiksmes ceļiem, kas gar Kobrona skansti veda uz Rīgu], 59,5 × 56 cm, orientēts ADA virzienā, 1641. gads, manuskripts, Sign.: Liv. II, vol. 131;

2) [Rīgas pils un pilsētas nocietinājumu plāns – projekts], ap 38 × 38,5 cm, orientēts AZA virzienā, 1641. gads, manuskripts, Sign.: Liv. II, vol. 131 (oriģinālā divi attēli uz vienas lapas; sk. 1.a un 1.b att.);

3) [Rīgas pils un priekšpilsētas nocietinājumu plāns – projekts], 40 × 74 cm, orientēts ZA virzienā, 1643. gads, manuskripts, Sign.: Liv. II, vol. 131 (2. att.).

Plāns satiksmes ceļiem, kas gar Kobrona skansti veda uz Rīgu, ir pievienots J. Rodenburga 1641. gada 22. augustā rakstītajai vēstulei Zviedrijas karalienei, kurā viņš ziņoja, ka jau pirms gada izstrādājis Kobrona skansts projektu pēc "īstajiem fortifikāciju likumiem". Taču radušās domstarpības ar Rīgas pilsētas rāti par satiksmes ceļu, kas

no Lietuvas (Kurzemes hercogistes) garām Kobrona skanstij veda uz Rīgas pilsētu. Vēstulei pievienotajā plānā norādīta ceļa trase un Rodenburga rekomendētās izmaiņas.¹⁹ Jāatzīmē, ka tas ir senākais zināmais plāns, kurā detalizēti parādītas satiksmes ceļu trases (arī pārceltuvju) no Kobrona skanstis apkāmes līdz pat Rīgas pilsētai.

Ir ziņas, ka jau 1641. gadā J. Rodenburgs izstrādājis plānu – projektu arī Rīgas pilsētas nocietināšanai no Daugavas puses un priekšpilsētas aizsardzībai no sauszemes.²⁰ Literatūrā minēts, ka 1643. gadā J. Rodenburgs ierosinājis būvēt Rīgas Citadeli,²¹ taču jāatzīmē, ka viņa darbības laikā vārds “Citadele” netiek lietots. Apspriesti tiek vienīgi Rīgas pils nocietinājumi. Arī 1641. gada 21. janvārī Zviedrijas karalienei un valdībai rakstīto vēstuli papildina J. Rodenburga projekts Rīgas pils jaunajiem nocietinājumiem. Vienā attēlā tie parādīti perspektīvskatā no tā dēvētā putna lidojuma (1.a att.), bet otrā – Rīgas pils nocietinājumu projekts pielāgots videi līdzās Rīgas pilsētas nocietinājumiem (1.b att.).²² Kā liecina Rīgas kartogrāfiskais attēlojums, turpmāk pēc J. Rodenburga projekta Rīgas pils nocietinājumi parādīti gan ar 1646. gadu datētajā J. P. Kirsteniusa Rīgas nocietinājumu plānā,²³ gan plānos, kartēs un skatos, kuros attēlota Rīga 17. gs. 50. gados.

Savukārt 1643. gada 18. jūlijā rakstīto vēstuli J. Rodenburgs papildināja ar plānu, kurā redzams ne vien minētais Rīgas pils nocietinājumu pārbūves projekts, bet arī iezīmēta priekšpilsētas teritorija un nocietinājumu josla (2. att.).²⁴ Jaunajā plānā Rīgas pils un pilsētas nocietinājumu attēlojums, visticamāk, pārņemts no jau minētā 1641. gada plāna. Taču tas ir papildināts ar Rīgas priekšpilsētas plānu, kas izpildījuma ziņā atgādina jau minēto 1650. gada F. Murera plānu. 1643. gada plānā priekšpilsētas teritorijā norādīti lielākie ceļi un takas, bet nelielam rajonam pie palisādēm netālu no Speķupes dots iedalījums gruntsgabalos, kas aptuveni varēja atspoguļot tā laika reālo situāciju. J. Rodenburgs ar šā plāna palīdzību vizuāli ilustrēja savus atspēkojumus rīdzinieku sūdzībām par atsavinātajām dārza platībām, kas bija nepieciešamas, lai ierīkotu Rīgas aizsardzībai nepieciešamo ceļu no Kubes kalna līdz pils nocietinājumiem (sk. 2.b att.). Domājams, minētais ceļš arī tika uzbūvēts. Tas iezīmēts arī F. Murera 1650. gada Rīgas priekšpilsētas plānā.

1643. gada plānā J. Rodenburgs ietvēris arī priekšlikumus, kā racionālāk un ekonomiskāk organizēt Rīgas priekšpilsētas aizsardzību. Viņš ierosināja aiz priekšpilsētas nocietinājumu joslas pie Smilšu ceļa augstākā pakalnā (17. gs. beigās to jau dēvēja par Kubes kalnu un tas bija iekļauts priekšpilsētas teritorijā) uzbūvēt skansti, no kuras varētu aizsargāt ne vien priekšpilsētu, bet arī pilsētu. Taču kā Rīgai dārgu un neizdevīgu novērtēja kontreskarpju būvi ap Rīgas priekšpilsētu. Kā turpmāk attīstījās Rīgas priekšpilsētas nocietinājumu pārbūves

projekts, novērtēt palīdz 1643. gada plāna salīdzinājums ar vēlāk izgatavotajiem Rīgas plāniem, jo īpaši 1650. gada F. Murera plānu. Plānu salīdzinājums uzskatāmi parāda, kā tālāk tika pilnveidots projekts priekšpilsētas nocietinājumu joslai, īpaši posmā no Dzirnauvu grāvja līdz Rīgas pilij. Taču, kā zināms, 17. gs. 50. gadu sākumā tas bija tikai viens no priekšpilsētas nocietinājumu joslas lokalizācijas variantiem, bet apstiprināts tika jau minētajā 1652. gada Rīgas plānā attēlotais priekšpilsētas nocietinājumu pārbūves projekts.

Kopumā vērtējot, Zviedrijas Valsts arhīvā Stokholmā apzinātie Rīgas pilsētas un tuvākās apkārtnes plāni – projekti ir ne vien nozīmīgs avots J. Rodenburga darbības izpētei, bet arī būtiski papildina un ļauj precizēt informāciju par Rīgas kartogrāfisko attēlu klāstu, Rīgas pilsētas attēlojumu tajā, kā arī atklāj jaunas nianšes 17. gs. 40. gadu sākuma Rīgas un tās tuvākās apkārtnes teritoriālajā attīstībā, pilsētas nocietinājumu sistēmas izveidē u.c. jautājumos.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Pēc G. Eimera datiem J. Rodenburgs miris 1660. gadā, pēc P. Kampes ziņām – pēc 1657. gada. Sal.: *Eimer G.* Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600–1715. Mit Beiträgen zur Geschichte der Idealstadt. – Lund, 1961. – S. 288; *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Bd. I. – Stockholm, 1951. – S. 46.
- ² *Ehrensward U.* Cartographica Poloniae 1570–1930. Catalogue of Manuscript sources in Swedish Collections to the history of Polish territories. – Izdruka Stokholmas Karaliskajā bibliotēkā. – 7. lp.; *Munthe L. W.* Kungl. Fortifikationens Historia. Bd. II: Fortifikationsstaten under Örnehuftwudh och Wårnschiöldh 1641–1674. – Stockholm, 1904. – S. 106, 212 etc.
- ³ *Ose I.* Daugavgrīvas cietokšņa būvvesture. – Rīga, 2007. – 32. lpp.
- ⁴ *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Bd. I. – S. 46; *Ahlberg N.* Stadsgrundningar och planförändringar: Svensk stadsplanering 1521–1721. Doctoral thesis. Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala, 2005. – 1. daļa. – 860 lpp.; 2. daļa. – 196 lpp.; u.c.
- ⁵ *Eimer G.* Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600–1715. Mit Beiträgen zur Geschichte der Idealstadt. – S. 302. Publicēta ir Rīgas priekšpilsētas plānojuma skice, kas atrodas Kara arhīvā Stokholmā, SFP 4.
- ⁶ [Rīgas priekšpilsētas izbūves un nocietinājumu projekts, J. Rodenburgs], 1652. gads. Atrodas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā (RVKM), inv. Nr. VRVM 161851.
- ⁷ [Šīrants R.] Rīgas kartes un plāni no 17. gs. līdz 19. gs. 60. gadiem / Atb. red. J. Štrauhmanis. – Rīga: Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, 1987. – 15. lpp.
- ⁸ *Straubergs J.* Rīgas vecie skati un plāni. – Manuskripts Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā. – 198. lp.

- ⁹ [Šīrants R.] Rīgas kartes un plāni no 17. gs. līdz 19. gs. 60. gadiem. – 112 lpp.
- ¹⁰ Turpat. – 15. lpp.
- ¹¹ Sk.: *Krastiņš J., Strautmanis I., Vasiļjevs J.* Pilsētībūvniecība un arhitektūra // Enciklopēdija Rīga. – Rīga, 1988. – 84. lpp.
- ¹² Sal. plānu Rīgas priekšpilsētas nocietinājumiem 1656. gada maskaviešu aplenkuma laikā no RVKM, inv. Nr. VRVM 160499, ar līdzīgiem plāniem Kara arhīvā Stokholmā, Sveriges Krig 5: 155, :159.
- ¹³ 1650. gada Rīgas pilsētas un priekšpilsētas nocietinājumu plānu sk. RVKM, inv. Nr. VRVM 31122.
- ¹⁴ Piemēram: *Krastiņš J., Strautmanis I.* Lielais Rīgas arhitektūras ceļvedis. – Rīga: Puse, 2002. – 6. lpp.
- ¹⁵ *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Bd. I. – S. 45.
- ¹⁶ LVVA, 673. f., 1. apr., 5., 900. l. u. c.
- ¹⁷ Rodenburga plānus sk. Zviedrijas Valsts arhīvā (Riksarkivet) Stokholmā – StRA, Liv. II, vol. 131.
- ¹⁸ 1649. gadā H. Milmaņa vēstuli Zviedrijas karalienei sk.: StRA, Liv. II, vol. 139.
- ¹⁹ Plāns satiksmes ceļiem, kas gar Kobrona skansti veda uz Rīgu, J. Rodenburgs, 1641. gads, StRA, Liv. II, vol. 131.
- ²⁰ *Campe P.* Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Bd. I. – S. 46.
- ²¹ *Eimer G.* Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600–1715. Mit Beiträgen zur Geschichte der Idealstadt. – S. 533.
- ²² Rīgas pilsētas nocietinājumu plāns un pils nocietinājumu projekts, J. Rodenburgs, 1641. gads, manuskripts StRA, Liv II, vol. 131.
- ²³ J. P. Kirsteniusa Rīgas pilsētas un apkārtnes plānu sk. Kara arhīvā Stokholmā, SFP, Rīga Nr. 1a, 1b.
- ²⁴ Rīgas pils nocietinājumu un priekšpilsētas nocietinājumu plāns – projekts, J. Rodenburgs, pievienots 1643. gada 18. jūlija vēstulei, manuskripts StRA, Liv. II, vol. 131.